

НЕТРАДИЦІЙНА ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК ЗАСІБ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА

У статті аналізується теоретична основа нетрадиційної герменевтики, питання інтерпретації літературного тексту. Характеризується творчість Оноре де Бальзака з позицій нетрадиційної герменевтики.

Ключові слова: нетрадиційна герменевтика, психоаналіз, інтерпретація літературного тексту.

В статье анализируется теоретическая основа нетрадиционной герменевтики, вопрос интерпретации литературного текста. Характеризуется творчество Оноре де Бальзака из позиций нетрадиционной герменевтики.

Ключевые слова: нетрадиционная герменевтика, психоанализ, интерпретация литературного текста.

The article examines the theoretical basis of nontraditional interpretation, the interpretation of a literary text. Characterized the work of Honore de Balzac positions with non-traditional hermeneutics.

Key words: non-traditional hermeneutics, analysis and interpretation of a literary text.

Динамічний розвиток наукових концепцій нашого часу зумовив унікальні зрушення в літературній інтерпретаційній методології, породивши дивовижну практику тлумачення літературних текстів. Сучасне століття стало часом руйнування старого культурного світу й активізації пошуків нових моделей. Класичний психоаналіз постав усупереч класичній психології. Цікавість до несвідомих психічних процесів у філософії та літературі, що особливо активізувалася на межі ХІХ-ХХ століть, сприяла виникненню теорії психоаналізу, в якій несвідоме стало об'єктом науки.

У ХХ ст. кожен великий митець прагнув зазирнути в демонічну сферу несвідомого. Одним із наслідків такої модернізації було виникнення нетрадиційної герменевтики – психоаналітичного літературознавства, яке на відміну від традиційної герменевтики, зайнятої тлумаченням явних смислів, займається їх розвінчуванням шляхом винесення в центр аналізу прихованих смислів. Ця наука – прояв і наслідок експериментального підходу до аналізу проблеми розуміння, спроба створити у свідомості й підсвідомості читача установки, зорієнтовані на розуміння текстів і реальності. Основне завдання нетрадиційної герменевтики полягає в тому, щоб «розсекретити» несвідоме і потаємне. Як зазначає Халізеєв, «основний її принцип – перебування на позиціях «відчуженої», розгляд особистих проявів ніби з пташиного польоту. «Якщо

традиційна герменевтика готова до перетворення чужого у своє, до взаєморозуміння і згоди, то «нова» герменевтика схильна до гордовитості і підозрілості, до відповідних висловлювань, до етичних підглядувань найпотаємнішого і особистого» [11, с. 165]. Нетрадиційна герменевтика шукає в тексті приховані «нижчі» смисли. «Психоаналітична інтерпретація, – вказував Гадамер, – не намагається зрозуміти, що хоче сказати інший, а навпаки, намагається зрозуміти, що він не хоче сказати, або навіть не припускає того, що він може сказати» [1, с. 224].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія нетрадиційної герменевтики знайшла відображення в працях французьких філософів П. Рікера [10] і М. Фуко [12], а також у книзі українського науковця Н. В. Зборовської [3] «Психоаналіз і літературознавство», де автор ретельно простежує вплив фрейдизму та постфрейдизму на літературні школи ХХ століття та й загалом на моделювання сучасного культурного простору. Слід вказати і на статтю М. В. Дем'янюк [2] «Психоаналітична інтерпретація літературного тексту», в якій автор досліджує питання інтерпретації літературного тексту на засадах психоаналізу, простежує синтез психоаналізу з нетрадиційною герменевтикою, зіставляючи категорії психоаналізу («Воно», «Я», «Над – Я») і літературної герменевтики («Текст», «Читач», «Літературна критика»).

Актуальність даної теми обумовлена цікавістю українських науковців до проблем герменевтики і нетрадиційної герменевтики та відсутню в українському літературознавстві досліджень творчості письменників із позиції психоаналізу, зокрема це стосується творчості видатного французького письменника Оноре де Бальзака. Адекватне сприйняття його творів можливе лише в руслі нового розуміння мотивації вибору, трактування та оцінки тем і персонажів.

Існують численні дослідження щодо особистості самого митця, проте щодо проблем герменевтики і нетрадиційної герменевтики, досліджень творчості Бальзака з позицій психоаналізу – таких розвідок майже немає, тому саме цьому питанню присвячене дане дослідження та саме в цьому і є новизна даної роботи.

Виклад основного матеріалу. Суперечки навколо творчості та постаті Оноре де Бальзака точилися ще за життя письменника і привертали увагу протягом усього минулого століття. Продовжуються вони і сьогодні навколо постаті та творів письменника. Ким був Бальзак у своїй творчості – «визнаним реалістом», романтиком чи, як вказував теоретик мистецтва Р. М. Альберес, «теософом», тобто – містиком? З яких позицій розглядати його персонажів – із позицій епохи чи, можливо, виняткової особистості самого автора? Так чи інакше, актуальним лишається питання щодо ролі несвідомого при створенні та прочитанні його творів. Психологічне трактування творів Бальзака дозволяє стверджувати, що він є своєрідним художником, який по-новому підійшов до зображення людини.

Варто зазначити, що митець далеко не одразу знайшов визнання як на Батьківщині, так і за її межами. У Франції ХІХ ст. нове слово про Бальзака

сказав Іпполіт Тен, який уперше заговорив про творця «Людської комедії» як письменника, що відкрив нові горизонти в літературі. Він порівнював його з «найвідомішими майстрами» – Шекспіром та Мольєром. Особливо важливими віхами на шляхах розвитку бальзакознавства були також праці В. Р. Гриба, котрий важливого значення надавав світогляду Бальзака. Характеристику окремих творів письменника він тісно пов'язував із тією своєрідною епохою, в якій жив Бальзак, коли зростала влада грошей, руйнувалися патріархальні устої життя.

Вирішальні етапи еволюції Бальзака як художника і мислителя визначені у літературному доробку Д. Д. Обломієвського [8].

У збірці розвідок Б. Г. Реїзова «Бальзак» (60-ті роки ХХ ст.) [9] також міститься чимало цікавих думок і спостережень. Так, автор книги намагається розширити традиційну сферу вивчення творчості Бальзака за рахунок аналізу деяких його публіцистичних творів (стаття «Мотиви титанізму в «Людській комедії»).

Значний внесок у розвиток бальзакознавства зробили такі вчені, як С. В. Савченко, С. І. Родзевич, Т. К. Якимович, Д. В. Затонський, О. В. Чичерін, Д. С. Наливайко.

Огляд праць про Бальзака був би неповним без звернення до трьох досліджень про життя і творчість письменника, виконаних різними авторами різних країн у різний час, але об'єднаних однією темою – належністю до біографічного методу, що був дуже поширений у французькому бальзакознавстві. Мова йде про відомого французького письменника ХХ ст., автора численних біографічних романів Андре Моруа і його книгу «Прометей, або Життя Бальзака»; австрійського письменника Стефана Цвейга, який написав романізовану біографію письменника «Бальзак»; англійську письменницю Мері Сендоу та її книгу «Оноре де Бальзак. Його життя і твори».

Проте, варто підкреслити, що жодне із представлених вище досліджень при аналізі творчості Бальзака не вдається до засобів нетрадиційної герменевтики, що забезпечує **новизну даної роботи.**

Метою розвідки є висвітлення специфічного погляду на творчість Оноре де Бальзака засобами нетрадиційної герменевтики.

Бальзак постає у своїх творах як видатний психолог, який за допомогою психологічно-особистісних характеристик та символів демонструє складність і суперечливість характеру людини, незбагненну глибину і багатозначність людської психіки.

Саме нетрадиційна герменевтика дає можливість віднайти мотивацію поведінки героїв Бальзака, які керуються своїми внутрішніми, прихованими бажаннями, що є основою психоаналізу. Все це, у свою чергу, допомагає зрозуміти самого Оноре де Бальзака як особистість, який, як і його герої, також наділений бажаннями і земними пристрастями. Саме завдяки цьому і досягається адекватність сприйняття тексту письменника, адже ці бажання завуальовані у його ж персонажах і прослідковуються завдяки зверненню до нетрадиційної герменевтики.

Отже, «Я»-концепція знаходить своє втілення в «бальзаківському» образі, а особисте митця об'єктивується у його героях. У творах Оноре де Бальзака чітко прослідковуються такі поняття психоаналізу, як «ендиміонів мотив», «наполеонізм» та викривається влада грошей.

Для того, щоб прослідкувати психологічний рух особистості його персонажів, зрозуміти мотивацію поведінки автора і спроектувати його власні бажання, прагнення у героїв його творів, необхідно розглянути особистість самого митця з позицій психобіографічного методу.

Аналізуючи особистість і творчість Оноре де Бальзака саме з психологічних позицій, можна зробити висновок, що йому притаманний так званий ендиміонів мотив, який сформувався в письменника, згідно з дослідженнями Степана Балея, саме на основі нелегкого дитинства і через його твори сублимувався в душах його персонажів. Глибоке за змістом, творче дослідження особистості та творчості поета, в якому використовується не традиційний фрейдівський едипів комплекс, а так званий ендиміонів мотив, виведений самим Балеєм, відповідає Бальзакові та рисам його творчості. На відміну від едипового комплексу він не є загальною закономірністю, але досить часто присутній у митців, котрі у повсякденному житті є досить інфантильними. Особливо, якщо митець рано залишився без материнської ласки, процес інфантильності поглиблюється і він шукає собі кохану чи дружину, яка б замінила йому матір. У такий спосіб він прагне компенсувати потребу в материнській ніжності і турботі, яких потребував у дитинстві.

Ендиміон, згідно зі стародавньою грецькою легендою, один із найпоетичніших у світовій скарбниці, – прекрасний юнак, котрого покохала богиня Селена. Ендиміонівське кохання, за Балеєм, – це такі стосунки між закоханими, в яких жінка – активна, вона не тільки кохана, але й піклується про чоловіка, як мати. Тоді чоловік – пасивний, інфантильний, він більше мріє про щастя, ніж фактично за нього бореться. У творчості Бальзака у зв'язку з цим зустрічається мотив «бальзаківської» жінки як компенсація глибоких суб'єктивних переживань самого Бальзака, який, позбувшись материнської ласки, потребував саме ендиміонівського кохання. Зіставлення висновків зроблених Балеєм з біографією Оноре де Бальзака, дають підстави мотивувати правомірність використання в процесі психоаналізу творчості ендиміонівського комплексу.

Найкраще це прослідковується у творах «Луї Ламбер», «Лілея долини», де простежується чітка паралель між героїнями творів та реальними жінками в житті автора. Приміром, прототипом головної героїні «Лілеї долини» пані де Морсоф є згадувана раніше одна з коханих жінок письменника Лаура де Берні.

У роман «Луї Ламбер» Оноре де Бальзак «вклав» самого себе, свої спогади про дитячі та юнацькі роки, а також роки навчання у Вандомському коледжі. Але справа не тільки в спогадах, «Луї Ламбер» – це й вираження його внутрішньої, духовної біографії, відбиток його духовного ества. Невипадково А. Моруа радив: «Щоб зрозуміти, як формувався світогляд письменника, треба уважно прочитати «Луї Ламбера» [7, с. 235].

Із багатства дзеркальних відображень Бальзака – Рафаель у «Шагреновій шкірі», д'Артез у «Втрачених ілюзіях», генерал Монріво в «Історії тринадцяти» - кожне не є настільки досконалим, не має такого відбитку минулого, як Луї Ламбер. Бальзак вклав особисті переживання в душу цього персонажа. Хвилювання особистості письменника і видуманого персонажа формують в обох так званий ендиміонів мотив – потреба в жінці, яка давала б материнське тепло. При цьому Луї Ламбер – ще й «духовний повірений» автора. Цей твір глибше, ніж будь-який інший, вводить читача у духовний світ Бальзака, зокрема в його філософсько-наукові роздуми й пошуки.

Створюючи типові образи людей епохи, портрети основних класів суспільства Франції і провінційного дворянства, паризьких салонів, письменник порушує питання вибору рівня життєвих цінностей, життєвого шляху в суспільстві, де усім керують гроші та людський егоїзм. Відповідно, гроші у Оноре де Бальзака – це не тільки економічна сила, а й матеріальне вираження особистої вигоди, некрастих намірів і пристрастей людини, які не стримуються, а навпаки стимулюються людським суспільством. Письменник прагнув дослідити суспільство, визначити рушійні сили його розвитку, основні типи і характери людей, яких це суспільство сформувало.

Гроші в Бальзака – головна причина всіх подій. Він на власній шкірі пізнав усі негаразди життя, тому матеріалу, щоб писати, у нього було вдосталь. Письменник зумів показати, як його століття розміняло на дзвінку монету всіх, починаючи від предметів першої необхідності і закінчуючи талантом, натхненням і найніжнішими почуттями. Представники таких професій, як лікарі, священики, публіцисти, артисти, поети, стали найманими слугами тих, хто має капітал. Мрія розбагатіти переслідувала все життя і самого Бальзака. У своїх книгах він обертав великими сумами, знав із бухгалтерською точністю стан гаманця всіх своїх персонажів, а в житті загорявся великими фінансовими ідеями, влазив у борги, пережив не один крах своїх комерційних надій, а коли нарешті зрозумів, що його «золота жила» – це література, уже знаходився в полоні у кредиторів на все подальше життя.

Бажання збагатитися, мотив грошей переплітаються у Оноре де Бальзака з наполеонівським мотивом. Очевидно, що для нього важливою була не література як така, а піднесення власного «Я» на вершину слави, завоювання пером усього світу, в чому проявляється наполеонізм його особистості.

Із самого початку своєї письменницької кар'єри головною мрією Бальзака було стати Наполеоном у літературі. Біля письмового стола в його кабінеті стояла мармурова статуетка покійного імператора. Навіть за своїми політичними переконаннями митець був бонапартистом. Образ Наполеона, його стрімка кар'єра, можливість «маленької людини» піднятися за допомогою наполегливості і власних задатків на вершину – ця ідея завжди хвилювали Бальзака. Наполеон захоплював його своєю безстрашністю, вмінням досягати всього без протекції грошей, іти до своєї мети. Бальзак вирішив наслідувати в житті великого полководця і будь-що завоювати своїм талантом весь світ. Тому і віддавався сповна поставленій меті, живучи у постійному напруженні від

роботи, створивши неймовірний робочий графік, що, з одного боку, забирав усі сили, а з іншого – приніс йому світове визнання.

У багатьох юнаків у ті часи виникало наполеонівське бажання завоювати світ, але коли письменник досяг повноліття, вже не можна було зробити це з допомогою зброї. "Залишалось мистецтво, – відзначає Стефан Цвейг. – Бальзак почав писати... Подібно до Наполеона, він примушує весь світ рухатися орбітою Франції, центром якої є Париж" [13, с. 136]. Прагнення слави, збагачення зробило письменника некоронованим володарем усього Парижа. Бальзак заради влади ладен був на все: його не лякали навіть каторжна праця, безсонні ночі, нестабільність у особистому житті і врешті-решт – самотність.

Намагаючись завоювати світ, Бальзак спрямував усю свою волю на творчість. Про його працездатність склали справжні легенди. Митець скаржився, але продовжував працювати в тому ж шаленому темпі. Його підганяли неблаганні кредитори, нетерплячі видавці, яким він продавав свої ще ненаписані твори, мрії про славу й незалежність. Проте головною причиною неймовірного поспіху було прагнення встигнути зреалізувати гігантський задум, що заволодів письменником – завоювати Париж і весь світ пером, як Наполеон мечем.

Більшість персонажів Бальзака, потрапляючи в аристократичне середовище вищого світу, також рухаються вгору службовою драбиною і сповідують віру тільки в одного бога – гроші, тим самим проявляючи наполеонізм своєї натури. Тому саме ці мотиви неможливо виміряти кількістю сторінок. Проте чи не найяскравіше згубну владу золота Бальзак розкрив у своїх творах "Гобсек", "Єжені Гранде" та "Батько Горіо".

Наполеонівський дух присутній не лише у характерах багатьох персонажів Бальзака, а й у вчинках, що в явній чи скритій формі прослідковується на багатьох сторінках книг митця. Такими є і чистий юнак, який потрапив у велике місто і робить кар'єру ціною своєї моральної загибелі, – улюблений образ Бальзака – Растіньяк («Батько Горіо»), і Люсьєн Шардон («Втрачені ілюзії»).

Багатьом героям Оноре де Бальзака близьке егоїстичне відношення до світу, яке характерне для Наполеона. Ось, приміром, Гобсек живе за принципом «знати все». За його словами, він володіє світом, не стомлюючи себе, а світ не має над ним влади. Як і в Наполеона, його пристрасть мати владу, володіти світом виявляється сильнішою за розум. Так, у «Батько Горіо» читач знайомиться із "величним фінансистом Європи" Нусінгеном. Бальзак у творі називає його "Наполеоном біржі" (Растіньяка він іменував "Бонапартом каторги"), таким чином уже підкреслюючи схожість зі справжнім Наполеоном. В устах Бальзака це зізнання – вияв найвищої могутності героя.

Висновок. Отже, особисте митця, згідно з нетрадиційною герменевтикою, сублімується у його героях. Спираючись на особливості психоаналізу, можна простежити паралель між особистістю автора та його персонажами. Так, «особисте» у Бальзаківських персонажах реалізується у його творах як ендиміонів мотив та наполеонізм. Наскрізною темою його творчості є викриття влади грошей, їх вплив на життя і творчість. Для того, щоб

зрозуміти долю багатьох бальзаківських героїв, слід детально ознайомитися із дитинством Бальзака, зрозуміти, які дитячі переживання автора об'єктивуються в його подальшому житті і долі персонажів.

Оноре де Бальзака по праву можна вважати майстром психологічного аналізу. Нетрадиційна герменевтика при цьому відкриває можливості для повнішого прочитання і самого тексту, і автора в ньому, і характеру персонажів. Саме за допомогою психологічного аналізу думок, почуттів, переживань героїв Бальзака, завдяки нетрадиційній герменевтиці та її специфічному поглядові на його особистість в означеному дослідженні хоча б частково вдалося зрозуміти справжнє єство бальзаківського героя, його індивідуальність та соціальну обумовленість учинків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Г.-Г. Гадамер. – К. : Юніверс, 2001. – 288 с.
2. Дем'янюк М. Б. Психоаналітична інтерпретація літературного тексту / М. Б. Дем'янюк // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 22. – С. 160-163.
3. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.
4. Іванишин П. В. Герменевтичні основи новітнього літературознавства: теорія і практика / П. В. Іванишин // Слово і час. – 2005. – № 1. – С. 69-76.
5. Квіт С. М. Основи герменевтики : навчальний посібник / С. М. Квіт. – К. : Академія, 2003. – 192 с.
6. Левчук Л. Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика : навчальний посібник / Л. Т. Левчук. – К. : Либідь, 2002. – 255 с.
7. Моруа А. Протметей, або життя Бальзака : роман / А. Моруа ; пер з фр. П. Воробйова [та ін.]. – К. : Дніпро, 1969. – 420 с.
8. Обломиевский Д. Д. Бальзак. Этапы творческого пути / Д. Д. Обломиевский. – М., 1961. – 590 с.
9. Реизов Б. Г. Бальзак : сборник статей / Б. Г. Реизов. – Л., 1960. – 329 с.
10. Рикёр П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике / П. Рикёр ; пер. с фр. И. С. Вдовина. – М. : Канон-Пресс-Ц, 1995.
11. Хализев В. Е. Теория литературы : учебник / В. Е. Хализев. – Изд 3-е, испр. и доп. – М. : Высшая школа, 2002. – 437 с
12. Фуко М. Герменевтика субъекта / М. Фуко // Социо-Логос. – М., 1991. – Вып 1. – С. 295.
13. Цвейг С. Бальзак / С. Цвейг ; под ред. Е. Закса. – М. : Молодая гвардия, 1961. – С.134-138.

Дата надходження до редакції: 03.03.2014 р.